

EVROPSKÉ DILEMA A MY

České zemědělství v rámci Evropské unie

Jaroslav Drobník

Evropa řeší dilema – snížit, nebo alespoň nezvyšovat produkci potravin, a přitom udržovat zemědělskou krajinu, chránit přírodu a zlepšovat sociální strukturu a úroveň venkova. To vše v podmínkách globalizace zemědělského a potravinářského trhu. Celoevropské zadání řeší Komise i jednotlivé členské země v rámci svých přírodních a společenských podmínek. Jaké jsou naše podmínky?

Věda a pokroky agrotechniky vedou ke zvýšení výnosů. Máme je za této situace podporovat? Jednoznačně ano. V zemědělství se vleče mnoho hříchů minulosti, které škodí nejen přírodě. Vodohospodářství se podřizovalo zemědělské produkci, takže vodoteč musel být přímý, nejlépe vybetonovaný, aby co nejrychleji odváděl vodu. Ta se nesměla rozlít a niva okolo musela být vydrenážovaná, aby se pícnina dala sklízet mechanizací. Cíle bylo dosaženo: voda skutečně rychle odteče a po dvoudenním dešti se vyhlašuje třetí stupeň povodňové aktivity.

Pitná voda je strategická surovina, ale stačí navštívit (přes zákaz vstupu) první ochranné pásmo nádrží na pitnou vodu a vidíme běžně obhospodařovaná pole ve splachové oblasti. Kalné vody v řekách po dešti dokumentují erozi. To vše si žádá selektivně snížit výměru a zornění zemědělské půdy případně její zalesnění.

Lesy také patří pod širší zemědělský resort. Z podobných motivů, které mění potoky v nekonečné betonové necky, vysazují lesníci plantáže na palubky a statisticky je vykazují jako „lesy“.

Pro snížení zornění půdy a odchod od plošných stejnověkových smrkových monokultur jsou vyšší výnosy vhodnou kompenzací. A také nutno doufat v racionální využití podpory EU. Ta začíná ustupovat od podpory množství k podpoře kvality zemědělství, přírody, krajiny a venkova jako celku. Jsou programy jako „Obnova environmentální funkce území“ nebo „Zlepšování infrastruktury ve vodním hospodářství“, které vhodně využité by mohly minulé hříchy napravit.

V případě lesů je to „Obnova lesního potenciálu“, jejíž využití vyžaduje zásadní změnu v chápání pojmu „kalamita“. Skutečná kalamita v našich lesích proběhla v minulosti, kdy naši předkové založili hlava nehlava stejnověkové smrkové monokultury. To, že je napadne kůrovec nebo poláme vichřice, je jen logický důsledek této původní lesnické kalamity. Proto je nutno dbát, aby prostředky z položky „Investice do lesů“ nebyly využity k založení nové kalamity, na kterou doplatí naši potomci.

Splnění Lisabonského požadavku konkurenceschopnosti v zemědělství však jednoznačně znamená nové technologie. Jednou z nich jsou transgenní („geneticky modifikované“) organismy, které se rychle ve světě šíří. Z politických a ekonomických důvodů orgány EU tuto jedinou z bohaté palety biotechnologických metod zneužily a šířením

strachu a pověr mezi Evropany z ni ve spojení s iracionálním značením budovali antiimportní bariéru.

Ve skutečnosti dojdeme u transgenose při hodnocení poměru riziko/užitek k nižším hodnotám, než u jiných biotechnologických metod šlechtění. Riziko je vyšší u radiační mutagenese, kde nevíme ani počet mutací ani jejich vlastnosti a případné zdravotní a ekologické dopady. Užitek mutagenese je menší protože její výsledek je náhodný a vyžaduje zdlouhavou selekci. Kromě toho je běžné, že s požadovanou mutací vznikly další nechtěné. Somaklonální variabilita má podobné necnosti. Nicméně EU ve směrniciích z roku 1990 v rozporu se skutečností označila transgenosi jako jedinou rizikovou metodu šlechtění a ostatní jako bezpečné.

Transgenose i v současné tzv. první generaci zaměřené na pěstitele, dává šlechtitelům nástroj, aby napravili to, co člověk způsobil: např. přenesl kukuřici do Evropy, kde se stala obětí zavíječe, proti kterému nemá obranu. Podobně člověk na Bělehradské letišti přenesl amerického škůdce bázlivce, který v Evropě nemá biologickou kontrolu šíření. V obou případech transgenose dodá chybějící regulační faktory. Racionálně využitá může zredukovat chemizaci a zvýšit výnos, ale také snížit energetické vstupy (a produkci skleníkových plynů), případně omezením orby potlačit erozi. Je připravena už druhá generace plodin zaměřená na suroviny pro ekologické postupy chemického průmyslu, jako jsou biodegradovatelné plasty a maziva.

Až se odbourají nesmyslné předpisy (v Evropě nejrestriktivnější z celého světa), které obrovsky zdražují uvedení transgenních plodin do praxe, nastoupí plodiny výhodně upravené z hlediska výživy (např. složení tuků, odstranění alergenů, lepku, atd.). Specialitou je tzv. „pharming“ vyrábějící v rostlinách suroviny pro farmacii.

Na celoevropské zemědělské dilema se hledají celoevropské odpovědi. Jednou z nich je nepotravinářské zemědělství, o kterém na národní i evropské úrovni byla vypracována řada dokumentů. O některých směrech jsme se již zmínili (pharming). Význam zemědělské produkce surovin pro chemický průmysl bude stoupat s cenou nafty a blížícím se vyčerpání fosilních uhlíkatých zdrojů. Dnes je nazýváme „paliva“, ale ukazuje se, že oněch 10%, které potřebuje chemický průmysl se bude nahrazovat hůře než 90% spotřebovaných jako zdroj energie a poptávka se obrátí na zemědělství. Bude také podporovaná politicky požadavkem na „obnovitelné zdroje“ a snížení emisí skleníkových plynů.

Nejnámější složkou nepotravinářského zemědělství v celé EU je však právě ona náhrada fosilních paliv. Bionafta a bioetanol se staly populárními (až příliš) tématy dne, takže je dosti obtížné pod politicko-ekonomickým nánosem hledat racionální základnu. Je zřejmé, že normy jejich použití v pohonných hmotách musí být jednotné v EU a musí je respektovat výrobci motorů. Jednota ovšem nemůže být v jejich výrobě. Pro nás je poměrně snazší bionafta, neboť se u nás řepce daří a výzkum a šlechtitelství jistě přinese zlepšení ekonomiky jejího pěstování. Právě u této plodiny je transgenose brzděna obavou z přenosu transgenů na plevelné rostliny. Je aktuálním úkolem tyto mnohdy spekulativní obavy experimentálně ověřit a vyvinout metody genetické modifikace, která by se nepřenášela pylem (transgen v plastidech).

U biolihu je situace horší. Nemáme podnebí středozápadu USA ani Brazílie. Která surovina by byla vhodná? Jelikož lihovar musí běžet kontinuálně celý rok, jeví se nejlepší suchá semena – pšenice nebo kukuřice. Prověří-li se však energetický přínos, zjistíme, že u pšenice je pouhá 2%, protože 98% z energie uložené v zrně pšenice se spotřebuje na její vypěstování, sklizeň, dopravu, uskladnění a zpracování na etanol. Je to velmi drahý zisk akumulované sluneční energie. Pro kukuřici mluví možnost použít transgenních odrůd, jak s rezistencí na škůdce, tak se snášlivostí totálních herbicidů, což by ekonomiku zlepšilo. Ale je tu limit klimatu, ne všude je pěstování kukuřice na zrno rentabilní. Třetí možný zdroj - cukrovka má problém, neboť se nedá celoročně skladovat. Rozhodování tedy není jednoduché.

Svým způsobem přispívá k řešení evropského zemědělského dilematu ekologické zemědělství. Při stejném objemu produkce poskytne více pracovních příležitostí a dbá na šetrnost k přírodě včetně hospodářských zvířat. To je přínos, za který zákazník platí „daň“ v podobě vyšší ceny za „bio“ produkty. Marketingové zdůvodňování této „daně“ vyšší kvalitou a zdravotní prospěšností je neodůvodněné a mnohdy na hranici seriosnosti. Sem patří demonstrativní odpor k transgenním plodinám, který sice nemá nic společného s filosofií ekologického zemědělství (bez problémů používá radiační mutanty, člověkem vytvořené nepřírozené hybridy apod.), ale získává trh pověřivých a neinformovaných zákazníků ochotných za heslo „bez GMO“ si připlatit. Ekologické zemědělství je jak na národní tak na evropské úrovni politicky a dotačně podporováno. Jeho další rozvoj však závisí na ochotě zákazníků onu „daň“ pro přírodu platit.

Jaké jsou v této celoevropské situaci naše další pozice? Z doby socialistických družstev a státních statků jsme kromě mnoha špatného zdědili jednu výhodu ve srovnání s četnými členskými státy – velké výměry farem. V tomto srovnání také vynikají naši zemědělci vysokou erudovaností a s tím spojenou otevřeností k novým technologiím. Přispívá k tomu i kvalitní výzkumná základna. Co však vyžaduje zlepšen je bezprostřední napojení praktických zemědělců na výzkumnou akademickou obec ve smyslu „extensiv“ běžných v USA. V době internetu a traktorů řízených přes družici by to neměl být problém.

Mnoho je nutno vykonat ve vztahu zemědělců k přírodě. Na tom se minulý režim silně negativně podepsal. Od jednotlivostí jako pneumatiky v potoku a ledabylé ukládání hnoje až po instrukce předsedy traktoristům, aby raději jezdili po poli, protože údržba cest zvyšuje náklady. Likvidace včelstev nevhodně provedeným postřikem insekticidů jsou nepochybně projevem malé technologické kázně.

Česká republika je pramennou oblastí významných evropských řek. Je veřejným tajemstvím, že jejich největším znečišťovatelem je zemědělství. Také toto dědictví minula musí ustoupit a vodoteče přestat podřizovat zemědělským zájmům. Zde hraje významnou roli lesní hospodářství. Návrat ke smíšeným věkově různorodým porostům dřevin, které jsou ekologicky příslušné do dané oblasti, je cesta, kterou s pomocí fondů EU je nezbytné nastoupit. I zde poptávka po dřevní hmotě nemůže dominovat zájmům vyvážené přírody a obnovení její kapacity zadržovat srážkovou vodu.

Ekologické zemědělství si u nás najde svůj okruh zákazníků a pěstitelských možností daných přírodními limity. Např. v oblasti s výskytem zavíječe se při současném odmítání transgenních plodin nebude snažit pěstovat „bio“ kukuřici, protože její produkce bude silně kontaminována mykotoxiny. Ostatně s úbytkem podílu zákazníků s pověřivým vztahem ke transgenním plodinám dojdou i ekologičtí zemědělci k názoru, že právě tyto plodiny jsou při vhodném použití nejšetrnější k přírodě.

Nejen pro nás, ale pro celou EU je kritické, aby rozhodovací proces v oblasti zemědělství se byl racionálním a maximálně vědecky podložený. Základem je poměr riziko/přínos, kam se kromě biologických a ekonomických musí zahrnout i faktory společenské. Tento poměr vede k návrhu určitého opatření, které se jako hypotéza musí verifikovat srovnáním možných vyvolaných škod při přijetí nebo nepřijetí tohoto opatření. Pokud takové srovnání mluví ve prospěch nepřijetí (škody vzniklé přijetím jsou vyšší), je nutné hledat alternativní opatření.

Politicky prosazovaný „princip předběžné opatrnosti“ je zcela nevhodný emocionální nástroj, který zakládá opatření pouze na riziku a následně je neverifikuje. Jeho základní premisa o „nedostatečnosti vědeckých poznatků“ je falešná, protože žádný vědec neprohlásí, že jeho poznatky k dané kauze jsou vyčerpávající. Pak míra „dostatečnosti“ je politicky libovolné kritérium k zakázání čehokoli. Světová katastrofa, kterou vyvolalo rozhodnutí na principu předběžné opatrnosti v případě DDT, kupodivu není pro EU dostatečným varováním ani přes miliony životů (zejména dětí), kterými se zaplatilo. Z důvodů legalizovat svou ochrannou politiku prosazuje tento princip na mezinárodní úrovni v podobě tzv. Cartagenského protokolu.

Jde nyní o to, aby progresivní deklarované dlouhodobé principy evropské i národní zemědělské politiky se projevily v praxi. Evropa nemá podmínky pro ekonomickou velkoplošnou produkci jako mají např. USA, kde v produkčních oblastech neexistuje krajina, ale pouze výrobní zemědělská plocha. S tím je nutno počítat a nedeformovat zemědělství politikou a legislativou zaměřenou na krátkodobé cíle. Negativních příkladů bylo v tomto směru už dost.

HN 23.6.2006

Fakta, ne hesla.

Hesla Zelených zaslouží potlesk. Patří k ním názor pana Koteckého (HN 21.6. str 10). Jenže je po volbách, hesla jsou loňské sněhy a očekávali bychom na realitě založený program, který za nimi stojí. Biopaliva, zelená chemie. Krásné do voleb. Ale dnes: kolik budeme přidávat bioetanolu do benzínu (%). Kolik se ho musí tedy vyrobit (tun/rok). Z čeho (plodina). Kolik plochy budeme pro tuto plodinu potřebovat (ha). Bionafta: kolik MEŘO musíme vyrobit (tun/rok). Kolik řepky pro to musíme osít (ha/rok). Samozřejmě nemusíme nic pěstovat, můžeme to nakoupit od jiných (za kolik). A nakonec: kolik to bude všechno stát (Kč/občan/rok). „Stát by měl...“ „Vláda by měla...“ – k tomu jsou tu poslanci, aby přišli s konkrétním návrhem a prosadili ho.

Zelení jsou v Parlamentu, teď už není jejich úlohou vykřikovat pěkná hesla – to dovedou i děti na ulici -, ale pozitivně pracovat. Jen tak je lidé budou brát vážně.

Jaroslav Drobník
